

Permilovskaya, Anna Borysovna

"Poznaj samego siebie" : muzeum na wolnym powietrzu jako obraz kultury tradycyjnej kraju w XXI wieku : (z materiałów Stowarzyszenia Europejskich Muzeów na Wolnym Powietrzu)

Rocznik Muzeum Wsi Mazowieckiej w Sierpcu 2, 169-182

2011

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych oraz w kolekcji mazowieckich czasopism regionalnych mazowsze.hist.pl.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Anna Borysovna Permilovskaya

(Uralski oddział Rosyjskiej Akademii Nauk Państwowego Uniwersytetu Kultury i Sztuki w Sankt Petersburgu /filia w Archangielsku/)

*„Poznaj samego siebie”.
Muzeum na wolnym powietrzu jako obraz kultury
tradycyjnej kraju w XXI wieku (z materiałów
Stowarzyszenia Europejskich Muzeów
na Wolnym Powietrzu)¹*

W końcu XIX wieku w Sztokholmie, w Szwecji, otwarto pierwsze muzeum na wolnym powietrzu – „Skansen” (1891 r.). Nazwa ta została spopularyzowana i dała imię wielkiemu kierunkowi w nauce i praktyce muzealnej – „skansenologii”. Zdefiniowała ona typ „skansenów” lub „muzeów na wolnym powietrzu”, których rozwój nastąpił w XX wieku. W drugiej połowie XX wieku, zwłaszcza w latach 70., muzea pod gołym niebem rozpowszechniają się w całej Europie, Ameryce Północnej i Australii. Muzea zakładano także w Japonii, Indonezji, Indiach i niektórych krajach afrykańskich. W Japonii istnieje nawet Muzeum Człowieka – *The Little World Museum of Man*, w mieście Inuyama. Jest to muzeum pod gołym niebem przedstawiające życie na wszystkich kontynentach, od namiotów w koczowniczych wioskach po w pełni rozwinięty, europejski wiejski dom w Alzacji. W krajach, gdzie tendencja tworzenia muzeów na wolnej przestrzeni nie rozwinęła się, istnieje pokrewny typ muzeów – ekomuzea, które intensywnie rozwijają się na przykład we Francji².

---

¹ Badania przeprowadzone ze środków grantu RGNF [Российской гуманитарный научный фонд – проект № 05 – 01 – 150673]: „Syberia i Rosyjska Północ: problemy migracji i relacji etnokulturowych w okresie od XIX do początków XXI wieku”.

² A. Jong, *Hazelius revisited? Survival of a 19th century idea in the 21st century*, [w:] *20th Con-*

Obecnie w Europie Zachodniej naliczyć można więcej niż 200 większych muzeów pod gołym niebem, w Rosji zaś ponad 20. Przedstawiają one kulturę tradycyjną danego regionu, terytorium czy kraju. Ich popularność wśród odwiedzających w XXI wieku wzrasta. Największe skanseny w Rosji (Małe Korieły, Kiży) odwiedza rocznie 200 tys. gości, w Europie Zachodniej (Holandia, Wlk. Brytania, Niemcy) jest to 400–500 tys. odwiedzających rocznie. Gdzie leży przyczyna tego sukcesu?

Muzeum pod gołym niebem przedstawia „zbiorowy wizerunek” 1. kraju – tak dzieje się w Arnhem (Holandia), Szentendre (Węgry), Rumszyszkach (Litwa), muzeum „Brivdabas” (Łotwa), Pirogowie (Ukraina), Rocca Al-Mare w Estonii; 2. rejonu:

Osada Kimza, rejon miezieński (autorka A. B. Permilovskaya)

Archangielskie Państwo-
we Muzeum Budownictwa
Drewnianego i Sztuki Ludowej
„Małe Korieły” (Rosyjska Pół-
noc w granicach obwodu Ar-
changielskiego), Kiży (Karelia),
Muzeum Architektoniczno-Et-
nograficzne „Talcy” (Przybajka-
le), Detmold (Westfalia), Be-
amish (północna część Wielkiej
Brytanii); 3. wiejskiej osady lub
historycznego miasta – Stary
Linköping (Szwecja), Zuiderzee

(Holandia), Tampere (Finlandia); czy majątku ziemskiego, (*Museum of Scottish Country Life*).

Muzeum na otwartej przestrzeni przedstawia swoistą formę organizacji, przechowywania i prezentowania pamięci historycznej w wymiarze materialnym (zabytki architektury i etnografii, kolekcje muzealne, odtworzony kulturalny i naturalny krajobraz) i niematerialnym (ludowe święta, etnograficzny teatr, rekonstrukcja tradycyjnych obrzędów i ich demonstracja w muzeum, pokaz rzemiosła ludowego). Ta forma ekspozycji architektoniczno-etnograficznej ma różne nazwy. Anglicy nazywają ją „muzeum na wolnym powietrzu” [*open air museum*], Amerykanie i Australijczycy – „muzeum otwartych drzwi” [*open door museum*], Niemcy – „muzeum plenerowe” [*Freilichtmuseum*], Francuzi – „eko-muzeum”, Czesi – „muzeum w naturze”. W Rosji większość takich muzeów nazywa się muzea – rezerваты, muzea architektury ludowej i obyczajów, muzea budownictwa drewnianego.

ference of the Association of European Open Air Museums. Hungary 19th to 20th august 2001, Szentendren 2001, p. 69.

Za najważniejsze dla tego typu muzeów uważa się zabytki architektury, a w związku z tym kształtowanie historycznej ekspozycji stałej. Decydującymi elementami są tu sposoby przekazywania wiedzy o historii, konkretnych obiektach, związanym z nimi otoczeniu, historycznych osobowościach i jednocześnie potrzeba społeczeństwa, która umożliwi powstanie takiego muzeum. Z pomocą wspomnianych środków dokonuje się proces rekonstrukcji pamięci historycznej narodu. Poprzez eksponowanie historycznych „obrazów” czas przekształca się w przestrzeń³.

Artur Hazelius, założyciel pierwszego muzeum na wolnym powietrzu, pojmował jego ekspozycję jako zbiór „żywych obrazów”. „Celem Skansenu nie jest po prostu kolekcjonowanie starych przedmiotów, ale przebudzenie naszych uczuć patriotycznych i wzmocnienie naszego mechanizmu obronnego”⁴. Dlatego podobne muzea okazały się ważnym czynnikiem w rozwoju świadomości narodowej. Nie przypadkowo Artur Hazelius przy wejściu do „Skansenu” umieścił napis: „Poznaj samego siebie”.

„Nostalgia” – tak określa się jedną z przyczyn pojawienia się muzeów pod gołym niebem⁵, i to pomimo faktu, że w oficjalnych, naukowych koncepcjach dotyczących muzeów XX wieku, idylla i nostalgia należały do najbardziej krytykowanych ujęć, których należało unikać w tym kontekście. Jednak uzasadniona obecność nostalgii w emocjach osób zwiedzających pod wieloma względami sprzyjała zachowaniu muzeów pod gołym niebem i szybkiemu przyswajaniu informacji, przekazywanych w ramach ekspozycji. XXI wiek, na pewno, na swój sposób skoryguje to podejście.

Jako przykład można tu przywołać odpowiedzi udzielone podczas badania przeprowadzanego wśród zwiedzających estońskie muzeum na wolnym powietrzu w 2005 roku. Wiele osób porównywało wrażenia odbierane podczas zwiedzania muzeum do wycieczki „do babci na wieś”. Jednak nawet najwięksi zwolennicy ciszy i spacerów w historycznej atmosferze, jako negatywną stronę stałej ekspozycji muzeum wymienili brak jakiegokolwiek elementu zaskoczenia, nie zauważając nawet faktu, że przez ostatnie lata w celu ożywienia ekspozycji w oborze pojawiły się żywe zwierzęta domowe, personel dogłębnie stał się bar-

³ М. Ланг, *Концепция музея под открытым небом как вечно развивающегося организма*, [w:] *Проблемы развития этнографических музеев под открытым небом в современных условиях: Материалы научно-практической конференции, состоявшейся в Иркутске 6-9 августа 2006 г.*, Иркутск 2006, с. 4.

⁴ E. Nordenson, *Skansen during 100 years*, [w:] *Report 15 the Meeting. Skansen 1891-1991. Sweden. Association of European Open Air Museums*, (ed.) M. Janson, Chr. Zeuner, Kristianstad 1993, p. 51.

⁵ J. Czajkowski, *An outline of skansen museologi in Europe*, [w:] *Open Air Museums in Poland*, Poznań 1981, p. 12-13.

Święto Maslenicy w muzeum „Małe Koriely” (autorka N. Czesnokowa, fotografia pochodzi z książki A. B. Permilovskaya pt. *Północny dom*, Pietrozawodsk 2000, s. 28)

Muzeum na wolnym powietrzu na wyspie Zuiderzee (Holandia) (autorka A. B. Permilovskaya)

dziej aktywny, zaczęły działać wiejska karczma i szkoła⁶. Jeśli przyjąć, że stała ekspozycja muzeów tradycyjnych powinna zmieniać się co 7–10 lat, to muzeum na wolnym powietrzu pod tym względem stanowi przejaw najwyższej stagnacji.

Główny problem jest oczywisty. Większość muzeów na wolnym powietrzu pokazuje czasy przedindustrialne lub wczesnoprzemysłowe, które jednak coraz bardziej oddalają się od publiczności. Odwiedzający, z upływem czasu coraz gorzej będą rozpoznawać zabudowę i ekspozycję muzeum oraz coraz rzadziej odczuwać będą ową nostalgię, która tak wiele dla nich znaczy obecnie. A ponieważ rzeczy stają się coraz starsze, będą wydawać się coraz bardziej odległe. Wielu ludzi nie będzie w stanie rozpoznać różnic w zabudowaniach różnych okresów i regionów, z których pochodzą. Jest to pogląd Stena Rentzhoga, dyrektora muzeum „Jamtli” w Szwecji, który przez 30 lat starał się rozwijać skansen i wyszedłszy od tradycyjnego muzeum na wolnym powietrzu stworzył „Świat Historii” (*History Land*), wprowadzając nowe formy interpretacji oraz zmianę nastawienia w stosunku do przeszłości i do odwiedzających. Jeden

ze sposobów zrealizowania tej idei polegał na tym, aby uzupełnić istniejącą ekspozycję o budowle z lat 60. i 70., jako symbole epoki dobrobytu. W niektórych muzeach tak właśnie się stało, m. in. w muzeum „Maihdugen” w Norwegii, w którym stoi rząd nowych domów różnych rodzajów, ukazujących niemal każde dziesięciolecie XX stulecia, do lat 90⁷. Podobnie w muzeum „Sjeliszcze Pirogowo”, które w przeszłości

⁶ M. Ланг, *op. cit.*, c. 8.

⁷ S. Rentzhog, *Survival – a matter of change*, [w:] *20th Conference of the Association of European Open Air Museums. Hungary 19th to 20th august 2001*, Szententendre 2001, p. 73.

było największym muzeum na wolnym powietrzu w ZSRR, gdzie na terenie 150 hektarów umieszczono ekspozycję pochodzącą z całej Ukrainy, składającą się w sumie z 300 zabytków architektury ludowej. Utworzono tam także sektor socjalistyczny, w którym każdy obwód Ukrainy wystawił współczesny dom z lat 70. XX wieku, dziś sektor ten nosi nazwę „Wieś współczesna”.

Muzeum na wolnym powietrzu, nawet jeśli poprawnie wykonano tam modele obiektów architektury, zrekonstruowano wnętrza i właściwie odtworzono naturalny krajobraz, bez ukazania środowiska „żywego”, postrzegane jest jak cmentarz. W tradycyjnych kulturach wielu narodów świata (wśród nich także i rosyjskiego) puste, porzucone, opuszczone przez gospodarzy domostwa, kojarzone są z nienaturalną i nieoczekiwaną śmiercią, z miejscem nieczystym, podobnym do cmentarza. Uwolnienie ekspozycji skansenu z pierwotnej „cmentarności” muzeum – oto najważniejsze, choć nie do końca rozwiązywalne zadanie twórców wystawy.

Idee założyciela skansenu nie są przestarzałe. „Jednak powinniśmy rozumieć, że muzea na wolnym powietrzu nie odniosą sukcesu automatycznie. Mogą się zestarzeć, tak jak historia, którą odtwarzają. Jest to wyzwanie, które należy przyjąć poważnie. Jeśli nie zmienimy tej sytuacji, istnieje duże ryzyko, że muzea pod gołym niebem zanikną”⁸. „Żywe” otoczenie w muzeum pod gołym niebem, jako forma jego organizacji we współczesnej kulturze, staje się przyczyną sukcesu i popularności podobnych muzeów tak w Rosji, jak i w Europie Zachodniej.

Przyjrzyjmy się temu na konkretnych przykładach. Archangielskie Państwo-wo Muzeum Architektury Drewnianej i Sztuki Ludowej „Małe Korieły” (1973 r.) to największe muzeum na wolnym powietrzu w Rosji. Ekspozycja skonstruowana jest na zasadach klasycznego skansenu – wielkiego osiedla Rosyjskiej Północy, obejmującego kilka wsi – sektorów architektoniczno-etnograficznych. Ekspozycja muzeum na wolnym powietrzu ma za zadanie niejako zanurzyć zwiedzających w żywym środowisku. Człowiek powinien się tu czuć jak w jednej z wsi na Północy. Zaznajamianie się z tradycyjną kulturą odbywa się zazwyczaj w warunkach innych niż muzeum krajoznawcze, etnograficzne czy muzeum sztuki. Sposobów organizowania i prezentowania pamięci historycznej i kultury tradycyjnej jest wiele: dźwięk cerkiewnych dzwonów, rekonstrukcja ludowej uroczystości, święto sztuki ciesielskiej [7,8]⁹, prowadzenie obrzędu weselnego dla współczesnych nowożeńców.

---

⁸ *Ibidem*.

⁹ А.Б. Пермиловская, *Русский щепной базар*, „Музеи России” (1993), № 2; A. Permilovskaya, *Carpentry Traditions in the Russian North and their Realization in the Open Air Museum*, [w:] *Working Session of the Association of European Open Air Museums*, Croatia 2002.

Obrzęd weselny dla współczesnych nowożeńców w muzeum „Małe Korieły” (autorka A. B. Permilovskaya)

Zatrzymajmy się na dwóch przykładach – udanym i nieudanym. U podstaw koncepcji weselnego obrzędu dla nowożeńców stał tradycyjny obrzęd weselny Rosyjskiej Północy. Pierwotnie w muzeum odbywała się uroczystość „Północne wesele” w wykonaniu chóru zespołu ludowego z rejonu leszukońskiego (kierownik W. S. Alimowa). Właśnie podczas takiej uroczystości pracownicy muze-

um wpadli na pomysł, żeby udział w nowoczesnym weselnym rytuale zaoferować nowożeńcom. Rytuał, opracowany przez metodyka muzeum – J. W. Stigancową, w 1985 r.¹⁰, jest obecnie przeprowadzany dla młodej pary zwiedzającej obiekt w dzień ślubu, po zarejestrowaniu w urzędzie i od 25 lat stanowi stałą i popularną formę pracy skansenu. Przedstawicielka muzeum w tradycyjnym stroju wita nowożeńców rosyjskim zwyczajem chlebem i solą. Chleb występuje w charakterze rytualnego daru, był on symbolem dostatku, obfitości, materialnej pomysłowości. Sól stosowano samodzielnie oraz w połączeniu z chlebem w charakterze amuletu. We wspólnym biesiadowaniu, a także w posypywaniu młodych ziarnem był zawarty dawny magiczny sens – zapewnienie liczego potomstwa, bogactwa i szczęścia młodej parze.

Wspólne jadło dla młodych w obrzędzie weselnym, znane w wielu tradycjach, oznacza ich wstąpienie w intymną relację. Na przykład, podczas wesela w miejscowości Pinega, młodym przynoszono kaszę. Panna młoda jadła ją zasłoniwszy się chustą. W kaszy zrobione było zagłębienie na tłuszcz, z którego raczył się kaszą pan młody i częstował nią małżonkę¹¹. Rytuał weselny praktykowany w muzeum opiera się na historycznym materiale na temat obrzędów weselnych Rosyjskiej Północy. Podczas wesela, oprócz trosk i kłopotów związanych z jego przygotowaniem, koniecznym było zastosowanie mnóstwa środków zabezpieczających młodych przed działaniem zła, ponieważ sytuacja graniczna, jaką jest ślub, czyni młodych przekraczających próg nowego życia bezbronnymi wobec złych mocy. Część z nich prezentowana jest w muzeum, należą do nich m.in. obmiatanie miotłą ścieżki, po

¹⁰ Archiwum Archangielskiego Państwowego Muzeum Budownictwa Drewnianego i Sztuki Ludowej «Małe Korieły» Nr 882. Stigancowa J.W., *Metodyczne rekomendacje dla przeprowadzania rytuału weselnego w Muzeum*, Archangielsk 1989.

¹¹ А.К. Байбурин, *У истоков этикета*, Ленинград 1990, с. 137.

której przechodzą młodzi, czy zawieszanie na łuku powozu weselnego z koniem, dzwoneczków, których dźwięk miał odstraszać siły nieczyste.

Osoba prowadząca zaprasza księcia i księżną – tak nazywano młodą parę – na osobliwą podróż po muzeum. Młodzi jadą przy dźwiękach cerkiewnych dzwonów i podjeżdżają do chłopskiego domu w kargopolsko-onieźskim sektorze muzeum. Tu już czekają na nich goście. Aby domowe ognisko zawsze dawało ciepło, a szczęście zawsze gościło w domu, prowadząca daje młodym do rozpiłowania drewnianą kłodę, służącą do rozpalenia nowego ogniska domowego. Nie przypadkowo we wsiach północnej Rosji podczas wprowadzania się do nowego domostwa, goście darowali nowej gospodyni i gospodarzowi po drewnianym polanie. Rytuał kontynuowany jest w chacie. Prowadząca rozdaje gościom ziarno, którym obsypuje się nowożeńców, po to, by żyli razem „jak łabędź z łabędzicą, jak księżyc z gwiazdami, jak drzewo z listeczkami”. Ręce młodych przewiązuje się ozdobnym ręcznikiem. W izbie następuje teraz swoiste „egzaminowanie” młodych polegające na sprawdzaniu, jak odnajdą się oni w roli gospodarza i gospodyni. Panna młoda wyszywa na krosnach, podczas gdy goście, wraz z prowadzącą, śpiewają pogrzedającą ją pieśń. Następnie młodą żonę prowadzi się do ręcznego żarna – powinna ona teraz zmielić ziarno, podając jednocześnie nazwę ulubionej potrawy swojego męża oraz przepis na przygotowanie blinów.

Kolejne próby dotyczą pana młodego: na ławie położony zostaje dawny męski instrument, młody małżonek powinien potrafić go nazwać i określić, jak się go używa. W tym czasie panna młoda zostaje niepostrzeżenie wykradziona, po czym następuje rytuał jej wykupywania, w który wplecione jest odgadywanie przez pana młodego zagadek związanych z życiem w gospodarstwie oraz obdarowywanie piernikami i cukierkami. Aby wykupić żonę, pan młody musi spełnić jeszcze jedno zadanie, a mianowicie, podchodząc do swojej wybranki jak najmniejszymi kroczkami, wypowiadać przy każdym kroku czułe słowa pod jej adresem. Rytuałowi weselnemu towarzyszy dzwonięcie cerkiewnych dzwonów. W ostatnich latach muzeum „Małe Korieły” stworzyło też konkurs na najładniejszą weselną fotografię nowożeńców zrobioną podczas zwiedzania muzeum.

Zobrazowanie chłopskiej rzeczywistości wieku XIX, poprzez wykorzystanie elementów tradycyjnego wesela z północy Rosji w organizowaniu i przeprowadzaniu współczesnego rytuału weselnego w muzeum, w sposób organiczny i całościowy ukazuje tradycje Rosyjskiej Północy we współczesnej kulturze. Referat *Wedding in the Open Air Museum* (Wesele w muzeum na wolnym powietrzu) został ogłoszony przez autorkę podczas 21. Konferencji Stowarzyszenia Europejskich Muzeów na Wolnym Powietrzu, w 2003 roku w Szkocji i wywołał żywą reakcję słuchaczy oraz zyskał aprobatę grona profesjonalistów¹².

¹² A. Permilovskaya, *Wedding in the Open Air Museum; Association of European Open Air Museums*, [w:] *Report of the 21st Conference, Scotland 2003*, p. 109-122.

Przykład drugi:

6. maja 2007 roku w muzeum „Małe Koriely” odbyło się święto *Georgijew dien* upamiętniające dzień śmierci Świętego Jerzego. Święto rozpoczął jeździec uosabiający Jerzego Zwycięzcę. Na cześć wszystkich zwiedzających o imieniu Georgij, Jurij, Igor zabrzmiały chwalebne pieśni w wykonaniu zespołów ludowych *Морошка* i *Лешуконская сторонка*. Na Rusi Jerzy Zwycięzca uważany jest za żołnierza-obroncę i stanowi uosobienie zwycięzcy, dlatego w muzeum tego dnia odbył się konkurs na najsilniejszego, najzręczniejszego i najsmielszego zawodnika, godnego nosić tytuł „Siłacza Północy 2007”. W ramach świętowania odbywały się zawody w podnoszeniu ciężarów, w których współzawodniczyli atleci z Archangielska, Siewierodwińska i Nowodwńska. Zwycięzcą został Nikołaj Podosinnikow. W konkurencji drużynowej „*Берись дружно – не будет трудно*” [w wolnym tłumaczeniu: „*razem damy radę*”], w której uczestnicy musieli załadować na wóz 15 worków o łącznej wadze 225 kg i przewieźć je po wsi, zwyciężył Siewierodwiński.

Święto łowieckie w muzeum „Liptowski Hradek” (Słowacja)
(autorka A. B. Permilowskaya)

Oprócz tego wszyscy przybyli na obchody święta mogli wziąć udział w konkursach sprawdzających celność, zręczność i siłę¹³.

Myślę, że sposób przeprowadzenia tego święta nie wpasował się w kontekst tradycyjnej kultury Rosyjskiej Północy i odzwierciedla raczej obrzędowość okresu socjalizmu, zwłaszcza w jego drugiej części, czyli w konkursie „Siłacz Północy 2007”. Architektoniczno-etnograficzne środowisko muzeum nie łączy się

w sposób organiczny z folklorystycznym świętem, które z jednej strony niesie próby nowoczesnej interpretacji dnia Świętego Jerzego, z drugiej natomiast, organizuje zawody siłaczy, których zasadność, akurat w muzeum na wolnym powietrzu, jest raczej dyskusyjna.

W podsumowaniu nasuwają się uwagi o charakterze zaleceń. Muzeum „Małe Koriely”, rekonstruuje i organizuje dla szerokiej publiczności święta oraz obrzę-

¹³ Информационное агентство «Двина Информ»: «Георгиев день в Малых Корелах» (03.05.2007), «В конкурсе «Силач Севера» победу одержал г. Северодвинск» (07.05.2007) [Электронный ресурс], Режим доступа: www.dvinainform.ru/news/2007/05/07/55643.shtml. (data dostępu 20.10.2010).

dy ludowe, a także długoletnia praca teatru etnograficznego «Славутница», czynią kulturę tradycyjną częścią ekspozycji muzeum pod gołym niebem.

Jedno z najlepszych muzeów Europy Zachodniej – Holenderskie muzeum na wolnym powietrzu [Muzeum Dziedzictwa Narodowego w Arnheim] – (1912 r.) należy do pierwszego pokolenia muzeów pod gołym niebem. Na terenie 44 hektarów umiejscowiono 134 obiekty budownictwa, pośród nich 19 zagród chłopskich, 8 wiatraków i 1 młyn wodny, młeczarnię, lecznicę. Działa trasa tramwajowa wiodąca przez muzeum, oraz stara holenderska pracownia fotograficzna. W muzeum wykorzystuje się rozmaite środki mające ożywić ekspozycję i sposoby demonstrowania tradycyjnej kultury holenderskiej¹⁴. W warsztacie, gdzie powstają powozy, za pomocą wizualnych środków (kino) uzyskuje się wrażenie ruchu i podróży w czasie. Podczas zwiedzania, z okien powozu pocztowego podróżujący ogląda miejscowości i dworce starej Holandii. W oknie pojazdu zamontowany jest duży ekran, na którym odbywa się projekcja specjalnie do celów tego przedsięwzięcia nakręconego filmu retro. W jednym z warsztatów z kolei koło młyńskie młyna do tłoczenia oleju porusza wirtualny koń.

Innymi przykładami żywego odtworzenia tradycyjnej kultury czy klimatu epoki mogą być: święto łowieckie w muzeum „Liptowski Hradek” (Słowacja), przedstawienie teatralne „żywa historia” – jeden dzień z życia wsi flamandzkiej 100 lat temu, w muzeum na wolnym powietrzu „Bokrijk” (Belgia), lub demonstracja życia codziennego w muzeum „Zuiderzee” w Holandii. Ostatnia z wymienionych odbywa się w części historycznej muzeum, gdzie architektura domostw przywodzi na myśl atmosferę dawnej wyspy Zuiderzee. Ochotnicy – aktorzy, sugerując się wnikliwymi badaniami dotyczącymi ludzi epoki, przedstawiają postacie historyczne z 1905 roku. Wszystkie te osoby faktycznie istniały, tylko imiona zostały zmienione dla celów pracy w muzeum. Postaci „ożywają” w trzech z ośmiu budynków, w godzinach otwarcia instytucji, i przedstawiają wiele aspektów życia codziennego na wyspie Zuiderzee na początku XX stulecia. Warto krótko przedstawić te obrazki z codzienności.

Mieszkanie rybaka. Wdowa i córka rybaka, który zginął na morzu, cierpią biedę. Żyją w jednej izbie i nie ma w tym nic nadzwyczajnego dla ludzi ubogich żyjących w tamtych czasach. Córka niedawno wróciła z pracy w Amsterdamie i może opowiedzieć wszystkim zwiedzającym o życiu w wielkim mieście. Ona sama wróciła do domu, żeby wyjść za mąż – dla takich jak ona dziewcząt szanse na małżeństwo w wielkim mieście są niewielkie. W domu naprzeciwko żyje pracowita para – rybak łowiący na Morzu Północnym i jego żona. Oni z kolei stanowią przykład bardziej dostatniego życia na wyspie. Świadczy o tym także wygląd

¹⁴ L. Boot, C. Berkhof, *Nederlands Openluchtmuseum*, Amsterdam 2003.

ich dobrze urządzonego i przestronnego domu, w którym odwiedzających zawsze czeka ciepłe przyjęcie. Mąż często siedzi przed domem i naprawia sieci. Obecność rybaka w domu tłumaczy się oczekiwaniem na naprawę uszkodzonej na morzu łodzi. Ostatnia figura historyczna – pisarz. Żył on na wyspie od 40 lat i nigdy nie został zaakceptowany przez resztę mieszkańców, którzy wątpią w jego pobożność. Pisarz może jednak ułatwić życie wielu wyspiarzom – za małą opłatą pisze listy, prośby do zamożnych osób żyjących na kontynencie lub podania do królowej. W sobotę wieczorem, kiedy prości rybacy wracają z morza, w jego domu można napić się holenderskiego dżinu. Nie poprawia to reputacji pisarza, ale każdy kto go potrzebuje, wie, gdzie go znaleźć¹⁵.

„Wirtualny koł”. Fragment ekspozycji w budynku gospodarczym. Muzeum w Arnhem (Holandia) (autorka A. B. Permilowskaya)

Dla wielu etnosów muzeum na wolnym powietrzu ma znaczenie symbolu i żywego wizerunku kultury tradycyjnej kraju. „Żywe” środowisko muzeum na wolnej przestrzeni i wykorzystanie różnych form zrekonstruowania obrazu tradycyjnej kultury czyni podobne muzea pożądanymi i popularnymi w nowoczesnej kulturze Rosji i Zachodniej Europy. Czy można osiągnąć popularność, nie postępując wiarygodnie? Przykłady przytoczone w niniejszym

artykule mogą stanowić odpowiedź na to pytanie. Zostały one przygotowane na podstawie materiałów towarzyszących ekspozycjom europejskich i rosyjskich skansenów, a także rezultatów ostatnich badań i konferencji naukowych Stowarzyszenia Europejskich Muzeów na Wolnym Powietrzu (AEOM)¹⁶.

¹⁵ A. Weeda, *Meaningful in open air museum*; Interpretation in open air museums. Association of European Open Air Museums. Transcripts from the training seminar held at Weald & Downland Open Air Museums 24–26 June 1998, UK, 1998.

¹⁶ Cm. Nordenson E., *op. cit.*; Association of European Open Museums 1993, Bucharest 1993; 18 Conference Association of European Open Air Museums. Estonia, Latvia, Lithuania 26.08–01.09.1997, Tallinn 1999; 19 Conference Association of European Open Air Museums, 21st to 28st August 1999, Schleswig-Holsteinisches Freilichtmuseum, Molfee 1999; *Interpretation in Open Air Museums: Transcripts from the training seminar held at Weald & Downland Open Air Museum, 24–26 June 1998, UK: AEOM 1998; Report of the Conference. The 20 th Conference of the AEOM, Szentendre 2001; Association of European Open Air Museums. Report of the 21st Conference, Scotland 2003; Working Session of the Association of European Open Air Museums, 4th to 7th September 2002, Croatia: Museum «Staro selo», Kumrovec 2002; Conference Re-*

W Rosji, wszystkie muzea-skanseny powstały w epoce socjalizmu, w byłym Związku Radzieckim, w drugiej połowie XX wieku. Obecnie tworzenie nowych skansenów jest utrudnione z przyczyn finansowych, ponieważ takie ekspozycje są bardzo kosztowne. Myślę jednak, że w Rosji istnieje perspektywa budowania i rozwoju żywych muzeów na wolnym powietrzu lub ekoskansenów. Za przykład może tu służyć właściwie gotowe muzeum pod gołym niebem „in situ”, jakim jest unikalna osada Kimża w rejonie wiejskim na Rosyjskiej Północy. Posiada ono jeden z najstarszych kompleksów architektonicznych obiektów wiejskich w Rosji. Widoczne jest tu tradycyjne rozplanowanie osiedla, zachowała się ludowa architektura drewniana od XVIII do początków XX wieku (ponad 100 zabytków): *Odigitriewskaja* cerkiew z 1709 roku, chłopskie domostwa, spichlerze, banie, wiatraki, krzyże wotywnie i cmentarne, a także kultura ludowa, folklor, tradycyjny tryb życia i korzystania z dóbr przyrody, jednym słowem cały krajobraz kulturowy. Kimża to kompleks historyczno-kulturowy i przyrodniczy o znaczeniu krajowym i międzynarodowym. Instytut Ekologicznych Problemów Rosyjskiej Północy – jednostka Rosyjskiej Akademii Nauk sporządził naukowe uzasadnienie wartości i jednolitości kulturowego krajobrazu wiejskiego, lecz oprócz tego niezbędne są środki ochrony prawnej na zabezpieczenie tego terenu. Głównym zadaniem z perspektywy ochrony i rozwoju tej historycznej osady jest nadanie Kimży państwowego statusu ochronnego na szczeblu federalnym jako pomnika kultury (dosł. – «достопримечательное место») [29,30,31]¹⁷.

---

port 2005, 22th Conference 2005 of Association of European Open Museums, Turku Provincial Museum, Finland 2007; 23rd Conference of the Association of European Open Air Museums, Belgian 2007; Традиционные и новые обряды народов СССР и их отражение в музеях под открытым небом, Тез. докл. всесоюз. науч.-практ. конф., (сост.) А. Б. Пермиловская, Архангельск, 1989; Пути сохранения и методы реставрации памятников деревянно-зодчества, [w:] Материалы междунар. науч.-практ. конф., Тез. докл., (сост.) А. Б. Пермиловская, Архангельск 1990; Музей под открытым небом в современных условиях, Материалы междунар. науч.-практ. конф., Архангельск 1995; Современная скансенология: теория и практика, [w:] Матер. междунар. научно-практ. конфер. посвящ. 30-летию музея открытия Архан. гос. музея деревян. зодчества и нар. искусства «Малые Корелы», Архангельск 2004; Традиционная культура Русского Севера: истоки и современность, [w:] Сборник материалов Всерос. научно-практ. конф., посвященной 45-летию музея «Малые Корелы», Архангельск 2010; В. В.Тихонов, Анализ методической базы музеев под открытым небом России, Иркутск 2003.

¹⁷ А. Permilovskaya, *Kimzha – New Prospects for Creating the Open Air Museum «in situ» in the Russian North*, [w:] *Association of European Open Air Museums 22nd Conference, Finland 2007*; А.Б. Пермиловская, *Село Кимжа. Пространственная организация и памятники традиционного деревянного зодчества XVIII – нач. XX века, Архитектурное наследие*, М. 2008, Вып. 49; А.Б. Пермиловская, *Русский Север как особая территория наследия*. Архангельск-Екатеринбург 2010, с. 552, 673 ил.

Muzeum na wolnym powietrzu jest szczególnym zjawiskiem we współczesnej kulturze Rosji i Europy Zachodniej. Działa ono za pomocą efektywnych środków przekazywania nowym pokoleniom przynależnej danemu narodowi specyfiki historyczno-kulturowej i tradycyjnego trybu życia etnosu. I od tego, na ile poprawnie wykorzysta ono swój potencjał, zależy rozwój socjokulturowy i sposoby postrzegania zarówno konkretnych terytoriów i państw, jak i społeczeństwa ujętego globalnie.

Literatura

- *Association of European Open Museums 1993. Report of the 17 st Conference*, Romania, Bucharest 1993.
- *Association of European Open Air Museums. Report of the 21st Conference*, Scotland 2003.
- **Boot Leen, Berkhof Caroline**, *Nederland Openluchtmuseum*, Amsterdam 2003.
- *Conference Report 2005. 22th Conference 2005 of Association of European Open Museums*, Provincial Museum, Finland, Turku 2007.
- **Czajkowski Jerzy**, *An ourline of skansen museologi in Europe*, [w:] *Open Air Museums in Poland*, Poznań 1981.
- *18 Conference Association of European Open Air Museum. Estonia, Latvia, Lithuania 26.08–01.09.1997*, Estonia, Tallinn 1999.
- *Interpretation in Open Air Museums: Transcripts from the training seminar held at Weald & Downland Open Air Museum, 24–26 June 1998*, AEOM, UK 1998.
- **Jong Adrian**, *Hazelius revisited? Survival of a 19th century idea in the 21th century*, [w:] *20th Conference of the Association of European Open Air Museums. Hungary 19th to 20th august 2001*, Szententendre 2001.
- *19 Conference Association of European Open Air Museums, 21st to 28st August 1999*, Schleswig-Holsteinisches Freilichtmuseume, Molfee 1999.
- **Nordenson Eva**, *Skansen during 100 year*, [w:] *Report 15 the Meeting. Skansen 1891-1991. Sweden, Association of European Open Air Museums*, (ed.) M. Janson, Chr. Zeuner, Kristianstad 1993.
- **Permilovskaya Anna**, *Carpentry Traditions in the Russian North and their Realization in the Open Air Museum*, [w:] *Working Session of the Association of European Open Air Museums*, Croatia 2002.
- **Permilovskaya Anna**, *Wedding in the Open Air Museum*, [w:] *Association of European Open Air Museums. Report of the 21st Conference*, Scotland 2003.
- **Permilovskaya Anna**, *Kimzha – New Prospects for Creating the Open Air Museum «in situ» in the Russian North*, [w:] *Association of European Open Air Museums 22nd Conference*, Finland 2007.

- **Rentzhog Sten**, *Survival – a matter of change*, [w:] 20th Conference of the Association of European Open Air Museums. Hungary 19th to 20th august 2001, Szentendre 2001.
- *Report of the Conference. The 20th Conference of the AEOM*, Hungary, Szentendre 2001.
- 23rd Conference of the Association of European Open Air Museums, Netherlands, Belgian 2007.
- **Weeda Arnout**, *Meaningful in open air museum. Interpretation in open air museum*, [w:] Association of European Open Air Museums. Transcripts from the training seminar held at Weald & Downland Open Air Museums 24–26 June 1998, AEOM, UK 1998.
- *Working Session of the Association of European Open Air Museums*, Croatia 2002.
- **Байбурин Альберт, Топорков Андрей**, *У истоков этикета. Этнографические очерки*. Наука, Ленинград 1990.
- **Давыдов Александр**, *Некоторые идеи к концепции Архангельского государственного музея деревянного зодчества и народного искусства «Малые Корелы»*, [in:] Современная скансенология: теория и практика: матер. межд. научно-практ. конфер, посвящ. 30-летию музея открытия Архан. гос. музея деревян. зодчеств и нар. искусства «Малые Корелы», Архангельск 2004.
- **Ланг Мерике**, *Концепция музея под открытым небом как вечно развивающегося организма*, [w:] Проблемы развития этнографических музеев под открытым небом в современных условиях: Материалы научно-практической конференции, состоявшейся в Иркутске 6-9 августа 2006 г., Иркутск 2006.
- *Музей под открытым небом в современных условиях. Материалы междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 20-летию Арханг. гос. музея деревянного зодчества и нар. искусства*, Архангельск 1995.
- **Пермиловская Анна**, *Русский щепной базар* [w:] Музеи России, № 2, Москва 1993.
- **Пермиловская Анна**, *Село Кимжа. Пространственная организация и памятники традиционного деревянного зодчества XVIII – нач. XX века* [w:] Архитектурное наследство, Вып. 49, Ком.Книга, Москва 2008.
- **Пермиловская Анна**, *Русский Север как особая территория наследия*, ОАО «ИПП «Правда Севера», УрО РАН, Архангельск, Екатеринбург 2010.
- *Пути сохранения и методы реставрации памятников деревянного зодчества: Материалы междунар. науч.-практ. конф.: Тез. докл., А. Пермиловская (ed.)*, Архангельск 1990.
- *Современная скансенология: теория и практика : матер. межд. научно-практ. конфер, посвящ. 30-летию музея открытия Архан. гос. музея деревян. зодчества и нар. искусства «Малые Корелы»*, Архангельск 2004.
- **Тихонов Владимир**, *Анализ методической базы музеев под открытым небом России*, Изд-во ИП «Макаров С.Е.», Иркутск 2003.

- *Традиционные и новые обряды народов СССР и их отражение в музеях под открытым небом: Тез. докл. всесоюз. науч.-практ. конф., А. Пермиловская (ed.), Архангельск 1989.*
- *Традиционная культура Русского Севера: истоки и современность: сборник материалов Всерос. научно-практ. конф., посвященной 45-летию музея «Малые Корелы», Архангельск 2010.*

Strony internetowe

- Информационное агентство «Двина Информ»: «Георгиев день в Малых Корелах» (03. 05. 2007), «В конкурсе «Силач Севера» победу одержал г. Северодвинск» (07.05.2007) [Электронный ресурс] www.dvinainform.ru/news/2007/05/07/55643.shtml. (data dostępu 20.10.2010)

Summary

Anna Borysovna Permilovskaya

(Institute of Ecological Problems of the North (Arkhangelsk), Saint-Petersburg State University Culture and Art Arkhangelsk Branch)

“Learn itself”.

Open Air Museum as an Image of the Country Traditional Culture in the XXI-st Century (on the Association European Open Air Museums Materials)

The first Open Air Museum *Skansen* in Sweden was open in 1891. This name became nominal and has defined the type: *Skansen* or open air museum. Their popularity, attendance is kept and grows in the XXI century. The open air museum represents the original form of the organization, storage and presentation of the historical memory in material and non-material displays. The open air museum is a symbol and “an alive” image of the traditional culture of the country for many ethnos. The article is written on materials of Association European Open Air Museums scientific conferences (1991 – 2010), the author’s operational experience on the architectural-ethnographic exposition formation of the Museum *Malye Korely* (1975 – 2002), scientific trainings in the Russian and the Western Europe *Skansens*. Key words: open air museum, Scansen musicology, historical memory, museum exposition.

(Translated by Anna Permilovskaya)